

देविदास कदमाली 'दिका' : एक बेसबरी सुरवात

डॉ. किरण बुडकुले

कोंकणी कादंबरीक हालींसराक बरे दीस आयल्यात. फाटल्या चार-पांच वर्सांत गोंयांतली कादंबरी संख्येनच न्हय जाल्यार, कथानकाचो विस्तार, वाचनीयता आनी प्रगल्भताय ह्या आंगांनीय वाडटेर आसा. हाची प्रचिती अस्मिताय प्रतिष्ठानान हालींच उजवाडायिल्ल्या 'युगसांवार' आनी 'दिका' ह्या दोन दर्जेदार नवलां वरवीं येता. हांचे मदली 'दिका' ही कृती नवोदित कादंबरीकार देविदास कदम हांची आसा. एक येसस्वी कथाकार तसोच कवी म्हूण कोंकणी वाचप्याक हो लेखक संवकळीचो आसा. कांय वर्सां आदीं तांणी एक धारावाही कादंबरी 'सुनापरान्ता'चे आयतार पुरवणेंत चालीक लायिल्ली म्हणपाचेंय याद जाता. कांय खिस्तीं उपरान्त ती फुडें गेली ना. पूण लेखकाची कादंबरी खातीर गरजेची आशिल्ली सर्जन-क्षमता तेन्नाच नदरेंत भरिल्ली. तंत्र-आशयाची जाण तेन्ना ताचे लागीं फावो तितली नाशिल्ली आसुंये, पूण आज हें चित्र बदल्लां हाची सुखदिणी गवाय 'दिका' वाचतना पाना पानार येता. पात्रांची विविधतापुराय तशीच सजीव रचणूक, कथानकाच्या साबार पोडांची फिशाल मांडणी, विशयाच्या कळीवरंत आशयाच्या भरीव संचारान प्राण केळोवपाची कळशी ह्या कादंबरी खातीर भोव गरजेच्या गुणांनी उदरगत लेखका तांय जाल्या, हें ही नवी कादंबरी बरे तरेन दाखोवन दिता.

ही वास्तवदर्शी कृती समाजा मुखार एक हारसो दवरूंक मुजरत बरयल्या, हें वाचतां वाचतां होलमता. पूण कथानकाची रूच घेतना ही जाणविकाय आडखळ करिना. परतें, लेखकाली बेगोबेग वाचप्याचे भावनेचो ताबो घेवचेली कला कथानकाचे सुर्वेकूच नदरेंत भरता. कादंबरीचें कथानक सांगप म्हळ्यार वाचप्याची उत्सुकताय न्हिवोवप. तरी लेगीत ताचो मात्सो उल्लेख करचो पडटा : बापूय अकालीं भायर पडिल्ल्यान दिपकाक आवय-भयणी वांगडा गांव-घरा येवन स्थायिक जावचें पडटा. अकस्मात उबंत पडिल्लीं हीं गुणी भुरगीं कशे तरेन अणभव नासतनाय आपापले परीन घडपडून जीण घडोवंक सोदतात हाची मनोव्हेक काणी म्हळ्यार 'दिका'. बापायच्या पेन्नाचाची अपुरी आवक आवय वांगडा शेत रोवन भरून काडूंक हीं कॉलेज शिकपी तरणाटीं लजनासतना आत्मविश्वासान तयार जातात; दोळे धांपून डिग्रे फाटल्यान वचनासतना 'रोजी' मेळूंक

उपेगी कोर्स वेंचून - अर्दकुटें शिकप पुराय करून - स्वावलंबी जावंक पळेतात; हातूंत आड येवपी संकटां, अडचणी, सुवार्थ, भोगनाळ, दुस्मानवात्रयो, अन्नाडीपणां, अंधस्रद्धा हांचेर; हारीन खचून वचनासतना, तीं धिटायेन मात करतात. तांकां जावपी सतवणूक सतवणूक, लुकसाण, अपेसा,

फटवण हांचे वांगडाच तांगेली तांक, सिडक, राग, विफलताय, निर्शवणी आनी सांशिक्रताय हांचो जमाखर्च मांडटना लेखकान तुस्त करी सारको समतोल राखला.

सामान्य व्यक्ती आसूनय परिस्थिती वांगडा झुजतना एकामेकांचें मनोबल वाडोवपी तांगेली अजेय वृत्ती वाचप्याच्या मनाचो थाव घेवंक येसस्वी जाता. तांगेलें सामान्यपणच वाचप्याक भावता; तो तांचे लागीं समरस जावंक शकता. कांय वेळा तीं परिस्थिती कडेन तडजोड करतात, कांय वेळा तिका पुरायेन शरण वतात; जाल्यार एकेकदां जीव तोडून परिस्थितीचो प्रतिकार करतात. हें साद्या मनशालें जिणेंचें सरसमान तत्व गृहीत धरूनय लेखकान आपणाल्या तरनाट्या व्यक्तिरेखांक सामाजिक बदलाचे प्रतिनिधी केल्यात. ते परिवर्तन केळोवंक सोदतात पूण स्वता फकत निसुवार्थी आदर्शाचे पुतळे नासतात. भुरगेपणांतल्या थोड्या भोव बऱ्या संस्कारांच्या बळग्यार ते 'स्वता खातीर' सामाजिक

परिवर्तन सोदतात. विचारांच्या पांख्यार कुड्ड्यो प्रथा मोडूंक तयार जातात; समाजाक भियेतात पूण तरीकूय पावला-पावलान बदल करपाची तयारी दाखयतात. हें तांगेल्या जिणेच्या यथार्था कडेन बरें जुळटा. तांगेलें वागप अडेचें दिसना. दिपक-शीला हीं साने गुरूजीलीं आदर्श सेवाभावी 'धपडणारीं मुलें' न्हयत; पूण तीं संवसारांत तिगचे खातीर गरज पडल्यार इंचा-इंचान 'घारे आड' पेवपाक भियेवपी भुरगींय न्हय. मात शक्त पावना थंय तीं मूग गिळून ओडगगी बसतात. (देखीक, उमाचे आत्महत्ये उपरांत दिपुर्ची धितनां; पा. २२८). संकटांनी तांकां वेव्हार शिकयला; वास्तव समजायलां : 'खूब फावटी खंय जिणेंत मनांत नाशिल्ल्योच गजाली करच्यो पडटात.' (पा. १२९) हें कोडू सत दिपक खूब बेगीन स्विकारता. आनी पुण्यांतल्या सोयऱ्यांच्या वेव्हारान मोडून वचनासतना 'आतां कोणाल्याच भरवंशार हात पांगरून रावप समा न्ही! आपूण आपलो खंयचो तरी मार्ग चलत रावप, हेंच खरेलें...' हो घडो शिकता.

'दिकां' तलो लेखकालो दिश्टायो भोव-सकारात्मक आनी स्पश्ट आसा : दरेके व्यक्तीक स्वावलंबी आसपाची गरज, अन्यायाचो प्रतिकार, पुरोगामी विचारांचो पुरस्कार आनी बगलांट-अरिश्टांचेर मात करुन जैत हातासप हीं त्या दिश्टाव्याचीं आंगां. पूण तीं सैमीक तरेन कथानकांत उदेंतात; इतलेंय आसून, कृत्रिमताय आनी प्रचारकी थाट कथानकांत अभावानच येता. चड शिकप नाशिल्ल्या पूण मेकळ्या विचारांच्या बापायलीं हीं भुरगीं सैमाक लागीं आसात. हें नातें लेखकान प्रभावीपणान उक्तायलां : शिलाक सैमा वांगडा वावुरपाक आवडटा; दिपूक सैमाचो सांगात आवडटा. केन्ना सैम ताका जिणेचें तत्वगिन्यान शिकयता, केन्ना तागेल्या विचारांक पूरक प्रतीक दाखोवन तांचेर अळंग म्होर मारता (पा. २७४).

ग्रामीण जिणेंतलीं सभावीक आडमुठेपणां आनी आपुलकाय, परंपराग्रस्त पुरोगामी वृत्ती, कृषी-जिविता कडेन लग्नीक वावर (देखीक, इडुण्णी करप; इदळ हुंवप; उंडी फळां तेल काडप; म्हशीचें व्हीत; रेड्या पांयांक वखद करप; सोप-शेण कुसोवन सारें करप; माती मस्तून आंगण आंचप; शेता खातीर शेण सांठोवप आदी) आनी मोसमी पूण सामुहीक कामां (देखीक, भोळ्यार सोप काडूंक वचप; तिसऱ्यांक वचप; हुमणा पुरतें पागूंक वचप) हांचे वरवीं कुळवाडी जिविताचो समग्र आलेख 'दिका' मांडटा. शिवरामाल्या भुरग्यांले हुशारे खातीर पुतू-म्हादूची कुत्राटकाय, तांगेली शिक्षणा विशीं भासभास, दिपूक अभ्यास करपाक दिवप ना ही म्हादूली सुचोवणी, हांचे वरवीं अशिक्षितांकय आसपी शिक्षणाची महत्ती आनी आपलीं भुरगीं शिकलीं नात हाची खंत (पा. १२८-९) हांचो अतिशय प्रभावी प्रत्यय लेखकान वाचप्याक हाडून दिला.

तेच परीन, गावांतली जीण, थंयचें वातावरण, सण-परबो, अडी-नडी, वावर-उसरप, दुस्वास-आपुलकाय हांची जाण शारी वाचप्याक लेखक करून दिता. कांय कडेन 'दिका' भौशीक सुवाळ्यांचें दर्शन घडयतना 'काळी गंगा' वा 'अच्छेव' ह्या आदल्या कादंबरींतल्या सांस्कृतिक खुमांचें सक्षम चित्रण याद जाता. घालांचो मांड 'काळी गंगा'ची याद जागी करता. लेखक तो प्रसंग दिपू-शीलाले नदरेंतल्यान पळेता आनी शिकिल्ल्या भुरग्यांक परंपरेंतलें कितें आवडटा आनी कितें खटकता तें दाखयता. देखीक, 'थंय नुडी घालूंक' लागतकीर दोगांय भांवडांक वचलेली ताकतीक जाता (पा. ९३). जंय जंय कथानकांतले घुस्पटीची लेखकान प्रसंगा वांगडा सांगड घाल्या, थंय तो तो सांस्कृतिक उल्लेख प्रभावी थारला. देखीक, धा-जाण आपले घरवडीचेर बहिशकार घालतीत ही दिपूली भिरांत उक्तावपाक ताणें शिगम्याची परब वापरल्या : 'शिगमो नाचोवन खेळगडे गेले आनी दिपकाक सू जालें' (पा. १९०).

आधुनिक कादंबरीच्या प्रथांक पाळो दिवन 'दिका' कथानकाच्या मदेकक तर सुरु जाताच, पूण ते भायर त्रयस्थ निवेदन, पात्रांच्या वैशिश्ट्यांचें परस्पर उक्तावण, दरेका पात्राची वेगळी मनोभूंय निर्मप, कार्य-कारण भावाची गांठ मारप, पटपा सारकी प्रसंगांमाळ गुंथप, व्यक्तिरेखेचें मन अळंग उक्तावपाची फिशालकाय ह्या आधुनिक तंत्राच्या हेरय आंगांक 'दिका' सांबाळटा. शिवराम हवालदाराली बलायकी इबाडल्या म्हूण कळटासर, अकस्मात तागेलें निमणें दर्शनच तागेल्या घरच्यां वांगडा वाचप्याकय मेळटा. आनी हांगा सावन जें एक संवेदनेचें हळवें नातें दिपक, तागेलो घराबो आनी वाचपी हांचे मदीं जल्मता, तें निमाणे मेरेन

तिगता. विशेश म्हळ्यार, ह्या नात्याक आपुलकायेची देग आसली, तरी लेखक ताका काकुटेची सया मारूंक दिना. हे खातीर, मुखेल पात्राक एक विचारी, सतत वाडत वचपी, संघर्श करपी पूण तरीकूय सामान्य गुण-अनगुण आशिल्ली व्यक्तिरेखा म्हूण पितारप गरजेचें आशिल्लें. तें अवधान लेखकान वेवस्थीत सांबाळ्ळां.

लक्षणीय गजाल म्हळ्यार, खंयच्याय म्हत्वाच्या मुद्याचेर एका परस अदीक दिश्टीकोन मांडपाची जतनाय लेखकान कादंबरीभर घेतल्या. देखीक, आंतरधर्मी लग्ना विशीं वेगवेगळे दिश्टीकोण लेखकान, शीलाचें आंगण आंचतनाचें अंतर्मुख चिंतप, शीला-दिपू हांचे मदली भासाभास, आवय आनी दिपू-शीला हांचे मदलो वाद, नाटकीबाबुलें उत्स्फूर्त उलोवणें, तुळशीलें गांवावेले निदेंचें उक्तावण आनी शेवटाक खासा दिपकालें आत्मपरीक्षण हांचे वरवीं लक्षणीय तरेन मांडल्यात. 'दिकां'तल्यो हेर मनाक आफुडपी गजाली म्हळ्यार कार्य-कारणाची गांठ आनी घडणूक-संदर्भाचो संबंद हांचो सूचक उल्लेखय जाता आनी उक्तें विश्लेशणयबी. देखून, पात्रांविशीं आराखडे बांदूंक वाचप्याचे विचारशक्तीक फालव लाभता आनी ताका दुसऱ्या पात्रांच्या मताचेर गरजे भायर पातयेवचें पडना. देखीक, बापोलयाची नसाय, दायज्याची दुस्मानकाय, अर्दकुटीं शिकपां पुराय करपाची घडपड, विधवेचें वा एकसुरे चलयेचें शोशण हाचेर विंगड-विंगड तासांतल्यान उजवाड पडटा. अशेच तरेन, पुतूचो भावा विशींचो दुस्वास वेगवेगळ्या वेळार विविध प्रसंगांतल्यान आनी उल्लेखां वरवीं पटपा सारके तरेन उबो केला.

कादंबरींतली पात्रांची मांडावळ जितली विस्तृत तितली तांची विविधताय उक्तावप आनी ती कथानकभर तिगोवप गरजेची. 'दिकां'त लेखकान हें आव्हान बरे तरेन पेललां. देखीक, दिपकाली आवय, तागेल्यो तीनय भयणी हांचें चित्रण वर्णनांतल्यान उणें, संभाषणांतल्यान अदीक घडटा. पूण तेय परस तांचे असवडीं दिपकाल्या चिंतपांतल्यान, तिरायतांल्या उलोवपांतल्यान आनी तांगेल्या वागपांतल्यान अदीक घडटा. खुद दिपकाली व्यक्तिरेखा तर कथावस्तूंत फापसल्ल्या तपशिलाच्या इल्ल्या-इल्ल्या कुडक्यांतल्यान, उगडासांतल्यान, चिंतनांतल्यान आनी थोडी भोव पात्रां मजगतच्या संपर्क-संभाषणांतल्यान उबी जाल्या. देखून, ती भोव वास्तव, जिवी आनी पटपा सारकी थारता. विशेश करून, तागेलीं बायल-पात्रां भरपूर आसात; पूण तांकां वळखूंकच न्हय जाल्यार तांगेलें वैशिश्ट्य समजूंक वाचप्याक अडचण जायना.

एक खरें, 'दिका' वाचतना लेखकाली प्रागतिक नदर स्पश्ट जाणवता. तशीच सर्जक म्हूण तागेली तांकय प्रकर्शन दिसता. ताका लागून कथानकाचो आरवाद घेतना वाचप्याचो अपेक्षाभंग जायना. लेखक कथानकाच्या पेण्यापेण्यार, अचळय आपणाल्या प्रगतिशील विचारांचो फाटपुरावो करता. मात सदांच तो एकेच तरेन वा एकाच पात्रा वरवीं नासता. देखीक, शिक्षण-रोजयेचें म्हत्व तो दोन-तीन कडेन उक्तायता, केन्ना दिपक ह्या मुखेल पात्रा वरवीं, केन्ना शीला-उमा-रमाले भासाभासे वरवीं, केन्ना सीतेल्या चिंतना-उलोवपांतल्यान, जाल्यार केन्ना पुतू-म्हादूल्या दुस्वाशी संवादांतल्यान (पा. १३१) आनी खासा करून, आपणालें स्त्रीधन विकून वा घोवाल्या पेन्नांतल्यान पुताक शिकोवपाची सीतेली तयारी (पा. १२८) शिक्षणाच्या म्हत्वा विशीं खूब कितें सांगून वता; इतलेंय करून तांतूंत अडेचो वा

प्रचारकी थाट दिसना. हीच गजाल तागेल्या, मोगा विशींच्या वा आंतरधर्मी लगनां विशींच्या मतां बददलय म्हणची पडटा. लेखकालें निवेदन सुरबूस तर आसाच, तें उत्सुकताय वाडोवपीय आसा. देखून, कांय कडेन कथानकांत अनावश्यक तपशील (देखीक), तुटक अनावश्यक संवाद-सूत्रां वा हुमकळटे संदर्भ सांपडूनय नवलेची कलात्मक वट शेंणून वचना. परतें, कादंबरी सारक्या व्हड आंवाठाच्या बरपांत येवपी असल्या सभावीक आड्यां सामकारा तिगिल्ल्यान लेखकालें प्रतिभेचें कौतुक दिसता.

विशेश म्हळ्यार, ह्या लेखकान वेगळें कितें तरी सांगूंक जाय म्हण ही कृती बरयल्या हाची उकती सुलूस लागूनय, पात्रांतल्या उलोवपाक वा कादंबरींतल्या सूत्र निवेदनाक तागेल्या नीज व्यक्तिमत्वाची अनिश्ट सया मारना हें लक्षणीय. मात ह्या विधानाचो अर्थ कादंबरी सर्वांगान परिपूर्ण आसा असोय घेवंक नजो. कादंबरींत कांय ठळक उणीं आसात. देखीक, लेखक कांय खेपो ओगीच सुचकतायेचेर भर दिता. हाका लागून, एखाद्रे घडणुकेची व्हांवती आडखळटा. देखीक, उमालें मानसिक असक्तपण-तणाव दाखयतना, रमात्या स्नेहा हे वर्गइश्टिणीन 'मनोविज्ञान' पुस्तक मार्गूंक येवप (पा. १४८) अडेचें दिसता. तशेंच, एकेक फावटी नाका तितलो तपशिलाचेर भर दिल्ल्यान पात्रांचे उत्स्फूर्त क्रिये - प्रतिक्रियेचें समीकरण इबाडटा. देखीक, उमाचेर आगळीक जाता त्या घराक मागीलदार नासलें' (पा. २२२) हो तपशील त्या वेळार, ते तरेन येवप हें खटकता. कांय कडेन सुबेज म्हायतीचें भांडवल कृतीच्या कलात्मक मोलाक हातभार लावच्या जाग्यार भारभूत जाता. देखीक, रमा-उमाल्या रिजल्टाचो अनाठांय प्रसंग, वा रांपूंक वर्तना गुलाबीलें दिपूक तेळप निवेदनांत फुडें खंयच उपेगाक पडना आनी उत्कंठेचें तेमूक बोथट जाता. कांय प्रसंग, देखीक, स्वाम्याबागांतलो दिपूचो उगडास; रमान पळेल्तो रमल-आपूचो व्यभिचारी एकवट, हांचो कादंबरीचे परिणामकारिकतेचेर वा गताचेर व्हडलोसो प्रभाव पडना. हाचे परतें, भोळ्याचेर सितेलें 'स्मरण-रमण' बरें सादलां. तसोच परिणाम, दर्यादेगेर 'गरड घालूंक' येवपी ल्हारांच्या वर्णनां शिलाची मनस्थिती उक्तायतना सादला.

मात, बरेच खेपो, घडये प्रसंगांचें पटपा सारकें सादरीकरण जावंचें देखून, लेखकान तर्कयुक्त उगडास जंय-थंय पेरल्यात. कांय कडेन ते

वाचप्याचे संवेदनशिलतायेचेर अनिश्ट परिणाम करतात. लेखकान वाचप्याच्या समजुपाचेर ताचे कुवतीचेर विस्वास दवरप गरजेचें. निवेदनांत कांय मेकळ्यो सुवातो लेगीत उरिल्ल्यो बऱ्यो; पूण सुबेज विस्कटावणी रसभंग करता. घडणुकेचो अपेक्षित वा तात्कालिक परिणाम फावो तसो जायना. वातावरणाची जमत आयिल्ली भट्टी वाट लागूंक शकता आनी बरें सादून आयिल्लें निवेदनांतलें लावण्य हरसता. मात हीं उणीं खर न्हय. तीं अणभवाच्या बळग्यार मात करपा सारकीं. प्रतिभेचो दुकळ आशिल्ल्यान उदेवपी हो दोश न्हय. असल्या उण्यांचेर मात करचे पासत लेखकान टीकेचेर उक्त्या मनान आनी तर्कशुद्ध नदरेन विचार करून नीज बरपाचो तटस्थ आनी बुद्धीनिश्ट तपास घेवंक जाय.

'दिका' एक प्रागतिक नदरेची नवला. म्हणटकीर ताका प्रतिकामक मुखपृश्ट आसप हें ओघान आयलेंच. श्रीनाथ पागी हांणी उबदार, पिकाळ रंगसंगती वापरून कथानकाचो सैम-सुपीक वाठार एकेवटेन दाखयला. जाल्यार, फास्केचें माध्यम वापरून, कामीण-हळड्ड्या मळबांत चौकट मोडपी शेंवण्याची तांबड्यागुंज सुर्याचेर झुडून वचपी नेटाची झोंपय दाखयल्या. हें मुखचित्र कादंबरीच्या निमाण्या परिच्छेदाचें भांगर करता : मदींच, एके हारीन आनी एकेच गतीन फलटन कश्या वचपी भिऱ्यांतल्या, 'एका सवण्यान आपलें भिरें सोडलें आनी तें उदेंते दिकेन वचूंक गेलें. हेर सवणीं पयस मेरेन उडत गेलीं. आनी तांकां कितें दिसलें देव जाणा, तिवय त्या सवण्या फाटल्यान उदेंते दिकेन धांवलीं...' दिपक तांकां सुमार वेळ मेरेन पळेत रावता आनी मागीर 'मुमुरखोच' हांसता. ह्या मोनालिसी हांश्याचें गुपीत हीच हे नवलेची गुरुचावी... ती दरेकल्यान स्वता पुस्तक वाचून हातासचेली. तेच प्रमाण कथानकांतली कितलिशीच अनुल्लेखीत गिरेस्तकाय आपले नदरेन आपले पुरती वेंचचेली. एक खरें, 'दिका' ही वाचन दिसची अशी कृती आनी लेखकाली कादंबरीकार म्हूण बेस बरी सुरवात....!

दिका - देविदास कदम

अस्मिताय प्रतिष्ठान, मडगांव २००४

पानां : २७४, मोल : २०० रु.

❀❀❀